

Jag har läst, lärt, hört och sett

Mellan två pärmar finns nu Gunnar Ekelöfs litteraturkritik från Bonniers Litterära Magasin. Åsa Beckman har läst tvåhundra recensioner och mött en fri och inspirerande kritiker.

RECENSION

Gunnar Ekelöf. Kritiker i BLM

Gunnar Ekelöf-sällskapet

En vårdag 1934 lämnar Gunnar Ekelöf in sin första recension till Bonniers Litterära Magasin. Tidsskriften är relativt ny. Två år tidigare har en ung Georg Svensson fått i uppdrag att starta en bred litteraturtidning som ska innehålla en recensionsavdelning. Ekelöfs första recension handlar om Rabbe Enckell och Gunnar Björling. Sedan skriver han litteraturkritik i BLM under tre decennier, mellan 1934 och 1962.

Det är över 200 recensioner som nu samlats i en volym utgiven av Gunnar Ekelöf-sällskapet. En *anslående samling* får man säga, speciellt med tanke på att detta är samtliga recensioner. Få kritiker skulle klara en sammanställning ens av en fjärdedel utan att läsarna skulle upptäcka käpphästar och tradiga tankemönster.

En av bokens stora poänger är att detta är brukskritik och inte essäistik. BLM kom ut tio gånger per år och höll någorlunda jämna steg med dagskritiken på kultursidorna. Ekelöfs val av recensionsböcker följde delvis hans intressen: den finlandssvenska modernismen, fransk litteratur, asiatiska klassiker, modern prosa och antiken.

Vissa författare följer med som familjära referenser: Diktonius (med respekt), Södergran (innerligt), Kafka (allvarligt), Joyce (beundrande), Almqvist (förtroget), Boye (med ständig ambivalens). Och så poesin förstås. Han skriver om mängder av samlingar under journalfilmsklingande rubriker som "En bukett diktsamlingar" eller "Lyrisk värvakad". Vissa perioder skrev han bokstavligen för brödfödan – 1946: 35 böcker, 1947: 43 böcker. Inte att undra på att han i ett brev vintern 1947 utbrister:

"Bokhösten har som vanligt varit förfärlig. Det är skönt att tänka på att 75 procent av allt detta *redan nu* är makulatur."

Den här kritiksamlingen blir en personlig exposé över bokutgivningen under trettio år. Och för varje recension får man en allmer nyanserad bild av Ekelöfs sätt att läsa och förhålla sig till litteratur. Han är fantastiskt lyhörd. Han använder ordet "jag" på ett nedtonat men ändå fast och självklart sätt. Tonen är ofta lugn, utan åthävor. Han är sällan aggressiv, men ibland förödande elak på ett återhållet och komiskt sätt. "Jag har gjort citatet så långt för att visa genom vilken trögflytande vätska recensenten haft att simma", skriver han om C S Lewis. "Det värsta är att författarinan själv gör ett intryck av att vara ännu banalare än sina modeller", skriver han om en italiensk författare som bör vara tacksam för att hon inte kunde svenska.

DET MEST imponerande är ändå att Ekelöf tycks stå så fri. För kritiker är det förrädiskt lätt att skapa lojaliteter med andra kritiker men också att investera i vissa författarskap som man sedan förblir solidarisk med. Där är Ekelöf helt föredömlig. Han tycks alltid trogen sin egen läsning. Läs en mening som den här: "Gunnar Björling gör ganska litet för sina läsare." Den kan tyckas oansenlig, men då får man tänka på att året är 1934 och modernismen håller – under visst motstånd – på att bryta in i Sverige. Ekelöf är på många sätt del av den.

Han har i Paris under 20-talet läst författare som Guillaume Apollinaire, André Gide och Marcel Proust och hans "sent på jorden" kom 1932. Ändå förmår han ha en nyanserad distans till de avantgardistiska vännerna. För honom är det inga problem att erkänna att den nya lyriken faktiskt är svår. (Det vanliga är ju att man som kritiker vill befinna sig bland dem som förstår.) När han recenserar Erik Lindegrens och Karl Vennbergs moderna antologi med 40-talspoesi tillstår han gärna: "Emellertid kan det inte förnekas att även en lyrikintresserad person ofta känt sig förvirrad och haft svårt att orientera sig bland alla dessa skaldar."

När han skriver om Gösta Oswalds romanfragment "Rondo" – och då är den unge författaren död och det vore lätt att bli hovsam – ser han ett puerilt drag: "Denna intrig är rätt ut sagt barnslig och förtjänar inget vidlyftigt referat." Oswald, som han annars följt med intresse, är "så valhant att man nästan skäms när han försöker ge sig in på att skildra något som liknar yttervärlden".

Just genom att aldrig vara programmatisk blir Ekelöf en god läsare. Den som till varje pris vill befinna sig vid fronten blir snabbt tondöv, men genom att vara mer återhållen lyckas han verkligen fånga vilka effekter den nya litteraturen får på sina läsare.

En recension där man känner historiens vingslag är hans anmälan av Erik Lindegrens "mannen utan väg" från 1942. Ekelöf uppfattar dess musikaliska komposition, men ser också att den är enformig och riskerar att bli en poesi för poeter. Först fem år senare, när Lindegren

"Få kritiker skulle klara en sammanställning ens av en fjärdedel utan att läsarna skulle upptäcka käpphästar och tradiga tankemönster."

ger ut "Sviter", är han riktigt säker på sin sak: "Lindegrens diktsamling hör till dem som kommer att göra en justering av den litteraturhistoriska apparaten nödvändig snarare förr än senare."

DETTA FRIA OCH obundna sätt att läsa kan delvis förklaras genom Ekelöfs omtalade outsidersposition. Men jag tror också att det har att göra med *hur* intensifierat han där lever med litteraturen. "Jag har av instinkt och en envishet som jag väl kan kalla orubblig alltid lärt, läst, hört, sett, studerat sådant som kunnat vara till nytta, helst omedelbart, för min egen personliga utveckling", skriver han långt senare, "Den bildning jag har uppvisar vid närmare skärskådande stora lakuner, nämligen just i sådant som va-

rit sidospår för mig men som mycket väl kan vara huvudsak för andra. ... Jag ger fan i påven, påvarna och deras dogmer och prövar själv och provar mig själv." Det är sättet att ständigt pröva litteraturen mot sig själv som läsaren känner.

Den här boken ska läsas i egen rätt. Den speglar en persons sätt att läsa och en kritikvolym av Artur Lundkvist eller Klara Johanson skulle delvis ge en annan tidskänsla. Ändå kan man inte låta bli att jämföra det rum Ekelöf tycks skriva i med det där kritiker skriver i dag. Runt hans recensioner verkar det så tyst. "Det ger ett intryck av lågmält samtal, där det lämnas möjligheter till utvecklingar och där gott om tid står till förfogande för såväl författaren som läsaren", skriver Magnus Halldin i förordet.

EKELÖF TAR TID PÅ sig, fyller i, gestaltar, modulerar. Rösten är så lugn. Vår tids kritiker måste – och bör – förhålla sig till en medialiserad tid där det skrivs om böcker på mängder av sätt i tidningar, magasin och kvällstidningsbilagor. I dag måste kritikern fråga sig: Vad ska just jag göra här? För det här nya läget finns ingen trygg tradition att sömngt luta sig tillbaka mot. Varje kritiker måste själv förstå hur just han eller hon ska tala. Det gör att kritiker glider mellan att försöka vara fängslande, seriösa, vardagliga, initierade, både auktoritära och febrilt antiauktoritära. Inte att undra på att rösten periodvis låter lite nervös.

Sånt finns det inte spår av i den här boken. Om kritikern Gunnar Ekelöf litar på att läsarna finns där låter jag vara osagt. Men han litar stenhårt på att han själv och boken finns där. Det räcker ännu långt.

Detta är 600 sidor kritik att inspireras av. För läsare. För kritiker. För tidningsägare. Ett bättre exempel på en fängslande läsare kan man knappast få. Med en välfunnen bild skriver Ekelöf på ett ställe att kritikern ofta "liknar en bandhund i natten, en sån där som ibland skäller på ingenting och ibland låter en ängel gå förbi oanmärkt". Han själv är definitivt en som alltid ser ängeln.